

забыўся на тое, што ён – таксама прырода, але не здрадзіў сваёй “дзікарскай” натуры: паляваць і забіваць.

З цягам часу тэма “Чалавек і прырода” будзе набываць усё большыя адценні трагічнага. Выражана гэта будзе найперш праз мастацкія тэксты, напісаныя ў тым ліку і ахвярамі Чарнобыля. Дыялектыка жыццёвай і мастацкай праўды, этыка-філасофскія арыенціры герояў беларускай прозы стануць яасна, змястоўна іншымі, што, зрэшты, і назіраецца ў лепшых творах дня сённяшняга.

Бясспрэчна, беларуская літаратура ў свеце найперш вядома творамі на тэму вайны. Аднак не менш актуальнай апошнім часам стала экалагічная тэматыка і ў прыватнасці тэма Чарнобыля. Думаецца, што ў гэтым “спаборніцтве” лідарам выступаюць творы пра Чарнобыль. Чаму? Бо з чалавекам на вайне многае ясна дзякуючы К.Чорнаму, В.Быкаву, М.Гарэцкаму, А.Адамовічу, Я.Брылю... А вось у мастацкім асваенні жыцця асобнага чалавека і грамадства ў цэлым пасля чорнай чарнобыльскай даты многа яшчэ недагаворанасцей.

Лепшыя творы І.Шамякіна, Б.Сачанкі, А.Асіпенкі, В.Казько, І.Пташнікава далі ўжо некаторыя адказы на пытанне, як, у якім накірунку змяніліся мараль, этыка, уяўленні чалавека пра жыццё на мяжы XX – XXI стагоддзяў.

Літаратура

1. Асіпенка, А. Лабірынты страху : раман / А.Асіпенка. – Мінск : Маст. літ., 1992. – 447 с. : іл.
2. Алексиевич, С. Чернобыльская молитва : хроника будущего. – М. : Время, 2008. – 384 с.
3. Бельскі А.І. Галасы і вобразы : літ.-крыт. Артыкулы / А.І. Бельскі. – Мінск : Літаратура і мастацтва, 2008. – 288 с. : іл.
4. Казько, В. Дзікае паляванне ліхалецця : эсэ, публіцыстыка / В.Казько. – Мінск : Кнігазбор, 2009. – 360 с.
5. Федарэнка, А. Смута / А. Федарэнка. – Мінск : Маст. літ., 1993. – 260 с.

Еўчык Н. В. (Мінск)

МАТЫЎ ДОМА-ГНЯЗДА Ў ТВОРЧАСЦІ МІХАСЯ СТРАЛЬЦОВА

Нормы і ідэалы, звязаныя з домам, увасабляюцца перш за ўсё ў побытавай сферы і належаць “штодзённаму слою культуры” [1, с. 15]. Слою, па заўвагам А. М. Панчанкі, “кансерватыўнаму”, які змяняецца павольна, аднак у “эпохі скачкоў”, пераломаў пераўтвараецца “ў падзею” [1, с. 15]. У XX стагоддзі было некалькі гістарычных момантаў, калі адчувальна змянялася сума ідэй і ідэалаў (сярод якіх быў і дом), на якіх засноўвалася нацыянальнае быццё. У нашай працы робіцца спроба

асэнсаваць функцыянаванне сутнасна важнага для нацыянальнай культуры паняцця "дом" у сітуацыі змены культурных парадыгм у 1960-1970-я гг., калі, як пісаў А. Адамовіч, знікала сялянская Атлантыда. У гэта перыяд пытанне аб доме, якое ўключае ў сябе цэлы спектр роднасных у духоўна-культурным плане праблем (дом і гісторыя, дом і сям'я, дом і фарміраванне духоўнага характару, дом і праблема асобы, дом і лёс пакаленняў і г. д.), набыло яшчэ і выразнае маральна-этычнае вымярэнне: многія з пісьменнікаў "філалагічнага" пакалення пакінулі свой вясковы дом-жыллё, каб у вялікім свеце знайсці сваё месца. З'яўленне матыву дома ў творчасці кожнага з выбітных мастакоў таго часу было вызначана як канкрэтнай гістарычнай рэальнасцю, так і ўласна грамадзянскім і творчым лёсам. Спецыфіка ўвасаблення ў прозе названага перыяду канстантнага для беларускай літаратуры (і шырэй – культуры) вобраза дома разглядаецца на матэрыяле творчасці Міхася Стральцова.

Дом, хатні ўклад і этыкет самі па сабе з'яўляліся ўвасабленнем традыцыі, таму іх прызнанне ці непрызнанне ў якасці адной з важнейшых каштоўнасцей нацыянальнага жыцця стала яркім выражэннем сацыяльнай, маральнай і культурнай пазіцыі асобы. На працягу стагоддзяў дом у нацыянальнай культуры быў эквівалентам прыроднага, натуральнага, але "акультуранага", абжытага свету і ўвасабляў сабою ўстойлівасць, упарадкаванасць, сямейна-радавую блізкасць. Нягледзячы на ўмоўнасць такіх вызначэнняў, назавем традыцыйны тып домаўпарадкавання домам-гняздом, уключаючы ў гэтае паняцце разнастайныя канкрэтна-гістарычныя разнавіднасці жылля (хата, сядзіба, кватэра і г. д.) і ўлічваючы характар прынятага ў іх хатняга ўкладу, у ідэале заснаванага на пераемнасці і традыцыі. "Дом – гэта гняздо, а... "гняздо" прадугледжвае статкі, дзяцей, ачаг, адным словам, сімвалізуе сямейнае, сацыяльнае і эканамічнае жыццё" [2, с. 114]. У дадзеным кантэксце прынцыпова важнай з'яўляецца глыбінная сувязь дома-гнязда з традыцыяй і родам, спадчыннасць (як матэрыяльная, так і духоўная, культурная). Сутнасныя для характарыстыкі дома-гнязда якасці – гэта стабільнасць, абароненасць, пэўнага роду кансерватызм, які выражаецца ў арыентацыі на каштоўнасці традыцыйнага парадку і, што немалаважна, – спрадвечнасць дадзенага тыпу жылля, яго "ўкаранёнасць" у спецыфічна нацыянальным спосабе быцця, яго адэкватнасць апрабаваным формам народнага жыцця. Для пераважнай большасці пісьменнікаў "філалагічнага" пакалення паняцце "дом" звязана найперш з вясковай хатай – домам іх дзяцінства.

Вяртанне дамоў і вандроўка з дому – адзін з найбольш вызначальных матываў у апавядальнай творчасці Міхася Стральцова.

Паняцце "дом" увасабляецца ў бацькоўскай хаце, вёсцы, куды імкнецца стомлены горадам герой апавяданняў "Дома", "Там, дзе зацішак, спакой", "Сена на асфальце", "І зноў, зноў горад".

Дом – гэта прытулак.

Прычына зафіксаванай практычна ва ўсіх нацыянальных культурах значнасці гэтага паняцця заключаецца, мабыць, у тым, што дом належыць да ліку самых глыбокіх, базавых для чалавечых інстытутаў прасторавых структур, якія адносяцца да культуры ў самым шырокім, агульнарадавым яе разуменні. Месцазнаходжанне дома ў прасторы першапачаткова істотна вызначала ўяўленні чалавека аб свеце: дом задаваў межы паміж прасторай унутранай, сваім, зразумелым, што адпавядае звычайу, і знешнім, чыя рэчаіснасць была чужой абжытаму хатняму свету. Як зазначае Я. Ю. Ленсу, "пачуццё неабходнасці сімвалічнага адмежавання прасторы жылля ад прасторы знешняга свету, навакольнай прыроды" было ўласціва не толькі беларусам мінулага, але "ў беларусаў названае ўяўленне было трывалым і існавала амаль без змяненняў больш доўгі час, чым, скажам, ва ўкраінцаў ці рускіх, на якіх зрабіў уплыў інтэнсіўны працэс урбанізацыі вёскі, што пачаўся ў Еўропе ў другой палове XIX стагоддзя" [3, с. 10].

Як прасторавы вобраз дом уваходзіць у рад канкрэтных прасторавых апазіцый мастацтва. Звычайна ён проціпастаўлены як закрытая прастора – адкрытай, замкнутае – разамкнутаму, абмежаванае – неабмежаванаму, аддзяляючы абжытую прастору жылля ад неабжытай прасторы навакольнага свету.

Сцены надзейна абараняюць чалавека ад праблем, якія яму магло прычыніць навакольнае асяроддзе. Там, за сценамі, хоча апынуцца Сяргей Марус – герой апавядання "Там, дзе зацішак, спакой". У ягоных марах дом уяўляецца сэрцам ідэальнага свету: *"Яму зусім не хацелася думаць пра дождж, не хацелася іншай думкі, апроч той, што вось заўтра ён прыедзе дамоў, дзе зацішак, спакой, дзе не будзе ніякага дажджу, – ён верыў, што так будзе, бо яму так хацелася, – дзе аціхне тая невыразная і роўная трывога, што гнала яго ў вёску"* [4, с. 92]. Разуменне незваротнасці мінулага рэфрэнам паўтараецца пасля кожнай такой мроі-ўспаміну: *"Але ён памыліўся"; "Але ўсё было іначай"*. Зацішак, спакой, якія быццам бы чакаюць Сяргея Маруса пад родным дахам, – гэта толькі ілюзія. Ва ўнутраным свеце героя паглыбляецца адчуванне бездані, што аддзяляе яго ад сям'і. Калі чалавек адрываецца ад зямлі, губляе спрадвечныя карані (нават калі гэты адыход супадае з аб'ектыўнай неабходнасцю), такі пераход заўсёды няпросты. Часам ён пазбаўляе чалавека маральнай апоры, нараджае ў ім пачуццё

незадоволення, якое ўсведамляецца позна, калі што-небудзь паправіць ужо немагчыма.

Можна вярнуцца ў бацькоўскую хату, але немагчыма вярнуць маленства. *"І так трывожна і боязна бывае на душы – няўжо так пачынаецца сталасць?"* [4, с. 136], – гэта пытанне, узятае з кароткага апавядання "Роздум", прама ці апасродкавана задаюць многія героі пражаных і вершаваных твораў Міхася Стральцова.

Увагу Стральцова прыцягвае такі момант у жыцці чалавека, калі той быццам "выспявае" для дзеяння, для пэўнага рашэння ці высновы, бярэ тым самым на сябе адказнасць за зроблены выбар ці за наступствы яго. Герой звычайна знаходзіцца ў стане максімальнай абвостранасці думак і пачуццяў, а ў такія хвіліны зусім натуральны аналіз усяго мінулага, асаблівая чулінасць да ўсяго, што знаходзіцца побач. Так, для Лагацкага з апавядання "Блакітны вецер" недабудаваны дом – гэта *"стары знаёмец"* [4, с. 76], які можа быць суразмоўнікам. Лагацкі адчувае, што яго душа, як той дом, недабудавана, незавершана. Стральцоў мае асаблівую схільнасць да даследвання чалавечага тыпу, незвычайна блізкага пісьменніку па біяграфіі, погляду на рэчы, душэўнаму складу. Радок аднаго з вершаў Стральцова – *"Абнаўлення хачу я, хачу абнаўлення!"* [4, с. 370] – можна лічыць своеасаблівай жыццёвай праграмай не толькі герояў Стральцова, але і самога аўтара.

"Услед за Максімам Багдановічам і Максімам Гарэцкім Міхась Стральцоў больш чым хто спасыціг драматызм беларускай душы. Драматызм гэты гістарычна абумоўлены. Ён у пастаянным адчуванні сябе выгнаннікам, чалавекам з Радзімай, але без роднай хаты. Чужы на сваёй зямлі, чужы сярод сваіх. Пра гэта цяжка думаць, яшчэ цяжэй пра гэта некаму сказаць" [5, с. 100], – такія адметныя рысы Анатоль Кудравец убачыў у літаратурным партрэце Міхася Стральцова.

Сам пісьменнік у адным вершы называе сябе крыху іранічна *"выгнаным патрыцыем"* ("Вось тут, далёка ад сталіцы...") [4, с. 384]) і ўжо сур'ёзна дадае, успамінаючы свае школьныя гады: *"Айчызны дым" і слова "ніліграм" / Упадабаў..."* ("Два вершы") [4, с. 392].

Трэба зазначыць, што ў гісторыі еўрапейскай думкі XX стагоддзя ўсведамленне беспрытульнасці і самотнасці чалавечага існавання ўзнікла не адразу. Першая сусветная вайна падштурхнула філосафа-дыялагіста Марціна Бубера да асэнсавання гэтай праблемы. Ён адрознівае ў гісторыі "эпохі абжытасці" і "эпохі беспрытульнасці". У эпоху абжытасці чалавек адчувае сябе арганічнай часткай космасу – як у абжытым доме. У эпоху беспрытульнасці свет ужо не здаецца гарманічна ўпарадкаваным цэлым, і чалавеку цяжка знайсці сабе *"ўтульнае месца"* ў ім, – адсюль пачуццё непрыкаянасці і сіроцтва.

У дачыненні да беларускай сітуацыі ў гэтым пытанні трапна выказаўся Анатоль Кудравец: "Чалавек спакойны тады, калі спакойна ў хаце. А "хата" – гэта не толькі сям'я, але і краіна, і дзяржава. У нашай жа беларускай хаце не было спакою. Гэта вярэдзіла, прыгнятала душу" [5, с. 48].

У старажытнасці "... чалавек усведамляў, што і ён, і яго жыллё з'яўляюцца часцінкай космасу і будаваць жыллё трэба так, каб яно арганічна ўключалася ў гарманічнае цэлае светабудовы. Вось чаму хата стваралася ў адпаведнасці з кірункамі свету і, як кветка, якая паварочвае галаву да сонца, сваімі вокнамі абавязкова глядзела на ўсход ці на поўдзень" [3, с. 7]. Уся "начынка" традыцыйнага жыцця – стол, посуд, агонь і г. д. – мела не толькі ўтылітарнае, але вялікае сімвалічнае і абрадавае значэнне.

Дом – гэта святыня.

Сучасны чалавек адчувае сябе бяздомным, таму што згубіў святыні. Маладыя людзі імкнуцца перанесці цэнтр цяжару сваіх жыццяў з дома-гнязда ў вялікі свет, у якім толькі і магчыма, з кропкі погляду новай культуры, сапраўднае самавыяўленне асобы. І калі малады "Адысей" (як Сяргей Марус) вяртаецца ў свой дом-гняздо, ён пачынае адчуваць сябе "блудным сынам", які пад час сваіх вандровак страціў адчуванне цэласнасці, гармоніі свету.

Імкнучыся пераадолець адчуванне беспрытульнасці, мастакі звяртаюцца да тэмы культурнай і радавой памяці, спадчыннасці. Энергія мастацкага мыслення скіравана на апяванне паэзіі дома, устанаўленне традыцыйнага ладу жыцця ў якасці галоўнай апоры для герояў у драматычныя часы гісторыі.

Для Стральцова было важным паглядзець на праблему не толькі з пазіцыі маладога "пілігрыма", але і абмаляваць вобразы тых, хто застаўся ля сямейнага ачага, абараняючы яго непарушнасць.

Дом-гняздо населяны дарагімі людзьмі. Сцены дома ўпрыгожваюць партрэты продкаў, а прадметы хатняга ўжытку – гэта не проста рэчы, яны адушаўленыя і ўдзельнічаюць у жыцці ўсіх членаў сям'і. Дом – гэта не толькі трывалы побыт, але і людзі, якія яго насяляюць, гэта сям'я, гэта пэўны псіхалагічны і культурны склад, які блізкі і дарагі пісьменніку. Але сцены дома не могуць абараніць чалавека ад самоты. *"Навошта, навошта ён тут адзін, навошта гэта хата, калі няма жонкі, калі раз'ехаліся, павыходзілі ў горадзе замуж дочки, бадзяецца недзе на свеце сын, пра якога думаў, што прыедзе ў вёску, ажэніцца і стане абжываць бацькаву хату..."* [4, с. 118], – думае ўдавец Максім з апавядання Стральцова "Добрае неба". Праз усё апавяданне праходзіць матыў чакання сына. Вобразы неба, дома, бацькі і

сына, якія звычайна ўвасабляюць ідэальны парадак быцця, у апавяданні ствараюць уражанне завяршэння нейкага цыклу нацыянальнага, прыроднага, касмічнага жыцця.

Стральцоў звычайна пазбягае антытэзы "вёска" – "горад", "традыцыйнае" – "антытрадыцыйнае". Яго героі, чуйныя да нюансаў жыцця, не схільныя да катэгарычных і рэзкіх меркаванняў. Улюблёны герой Стральцова – "блудны сын" з беларускай вёскі, які імкнецца "прымірыць горад і вёску ў сваёй душы" [4, с. 110].

Дом – слова-праблема, якое стварае вакол сябе цэлае сэнсавое поле і цэлую сістэму пераасэнсаванняў. Свет духоўны і свет матэрыяльны паядналися тут ў гарманічным і непарыўным адзінстве. Гаспадаром "дома" становіцца чалавек, які імкнецца асэнсаваць і палюбіць вялікі свет, прывесці яго да гармоніі ва ўласнай свядомасці. І галоўнае, ён спрабуе знайсці ці захаваць дом – тое, што звяжа яго з вечнасцю.

Літаратура

1. Панченко, А. М. О русской истории и культуре / А. М. Панченко. – СПб.: Азбука, 2000. – 464 с.
2. Элиаде, М. Священное и мирское / М. Элиаде. – М.: Изд-во МГУ, 1994. – 144 с.
3. Ленсу, Я. Ю. Таямніцы беларускай хаты / Я. Ю. Ленсу. – Мінск: Беларусь, 2007. – 167 с.
4. Стральцоў, М. Выбранае: проза, паэзія, эсэ / М. Стальцоў. – Мінск: Маст. літ., 1987. – 607 с.
5. Кудравец, А. За дальнім прычалам. Літаратурныя партрэты / А. Кудравец. – Мінск: Медысонт, 2007. – 224 с.

Іконнікава Л. У. (Мінск)

АНТЫАЛКАГОЛЬНАЯ ТЭМАТЫКА Ў БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ (АНАЛІЗ П'ЕСЫ “ЦВЯРОЗЫ ДЗЕНЬ СЦЯПАНА КРЫВАРУЧКІ” Г.МАРЧУКА)

Тэма п'янства не новая ў беларускай літаратуры. Вобраз п'яніцы і выпівахі трывала вайшоў на старонкі твораў (В.Быкаў “Труба”, Н.Гілевіч “Замова п'яніцы”, А.Дудараў “Парог”, А.Петрашкевіч “Трывога”). Алкагалізм становіцца паўсюднай сацыяльнай з'явай, якая сведчыць пра праяўленне бездухоўнасці чалавека, страту ім маральна-этычных каштоўнасцей, жыццёвых ідэалаў. Па прычыне злоўжывання гарэлкай ускладняюцца сямейныя ўзаемаадносіны, што вельмі часта прыводзіць да разводаў, адбываюцца негатыўныя псіхалагічныя зрухі, якія вядуць да дэградацыі. Па сцвярджэнні Н.К.Аксёначык, дадзеную праблему сёння “трэба разглядаць у кантэксце жыццёвага і духоўнага